

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια
Μενέλαος Χριστόπουλος

στιγμή

ΑΘΗΝΑ * 2007

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΡΟΣ «ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΑ» χαρακτηρίζει μία ομάδα σύντομων ἐπικῶν ποιημάτων τὰ ὅποια ἀποδόθηκαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα στὸν Ὅμηρο καὶ φέρονται νὰ ἀποτυπώνουν συγκεκριμένες περιστάσεις τῆς ζωῆς του, ὅπως μᾶς τὴν περιγράφουν σωζόμενες γραπτές μαρτυρίες ἀμφισβητούμενης ἱστορικῆς ἀξιολογίας. Στὸ σύνολό τους τὰ ποιήματα αὐτὰ περιέχονται στὸν *Βίον Ὁμήρου*, μία βιογραφία ποὺ χρονολογεῖται μεταξὺ 1ου καὶ 2ου αἰώνα μ.Χ. καὶ τῆς ὁποίας συγγραφέας ἀναγράφεται ψευδῶς ὁ Ἡρόδοτος. Μερικὰ ἀπὸ τὰ «Ὀμηρικὰ ἐπιγράμματα» περιλαμβάνονται ἐπίσης, μὲ κάποιες κειμενικὲς διαφορές, σὲ ὀρισμένα ἄλλα πεζὰ ἀρχαιοελληνικὰ κείμενα ποὺ ἐξίσου ἐπαγγέλλονται βιογραφικὴ πληροφόρηση γιὰ τὸν μεγαλύτερο ποιητὴ τοῦ ἀρχαῖου ἠρωικοῦ ἔπους. Τὰ ἄλλα αὐτὰ κείμενα εἶναι:

Δύο Ὀμηρικὰ μελέται ποὺ ἐσφαλμένα ἀποδόθηκαν στὸν Πλούταρχο (στὸ πρῶτο τμῆμα τους περιέχονται βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ὀρισμένα ἐπιγράμματα)·

τρεῖς ἀνώνυμοι *Βίοι* ποὺ προσδιορίζονται μὲ βάση τὸν τόπο στὸν ὅποιο φιλοξενοῦνται τὰ χειρόγραφα τους, ἢ *Vita Romana* ἀπὸ κώδικα τοῦ ἑνάτου αἰώνα ποὺ περιέχει ἀρχαῖα σχόλια στὸν Ὅμηρο καὶ βρίσκεται στὴ Ρώμη καὶ οἱ δύο *Vitae Scorialenses* ἀπὸ μία ομάδα χειρογράφων τῆς Ἰλιάδας, τὸ ἀρχαιότερο (11ος αἰώνας) τῶν ὁποίων εἶναι ὁ λεγόμενος κώδικας τοῦ Ἐσκοριάλ Ω.1.12 (509)·

ἓνας *Βίος* τοῦ Ὁμήρου ποὺ ἀρχικὰ ἀνῆκε στὴ *Χρηστομάθεια* τοῦ Πρόκλου καὶ σώζεται σὲ ἀρκετὰ χειρόγραφα τῆς Ἰλιάδας·

ένα μέρος από τὸ λήμμα "Ὀμηρος στὸ λεξικὸ τῆς Σούδας (προέρχεται ἀπὸ τὸν Ἡσύχιον τὸν Μιλήσιον ποὺ ἔζησε τὸν 6ο αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἔγραψε ἕνα βιογραφικὸ λεξικὸ μὲ τίτλο Ὀνοματολόγος) καί, τέλος,

ὁ περίφημος Ἄγων Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου (*Certamen*) στὸ εἰσαγωγικὸ μέρος τοῦ ὁποῖου περιλαμβάνονται πολλὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ ἀνεκδοτολογικὲς παραδόσεις γιὰ τοὺς δύο ποιητὲς (χρονολογεῖται τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀντωνίνου Πίου ἀλλὰ βασίζεται, σὲ μεγάλο βαθμὸ, στὸ Μουσεῖον τοῦ σοφιστῆ Ἀλκιδάμαντα, τὸν 4ο αἰῶνα π.Χ.).

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ψευδο-Ἡροδότειου *Βίου* εἶναι συνοπτικὰ τὸ ἑξῆς:

Στὴν ἀρχὴ ὁ συγγραφέας αὐτοσυστήνεται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἡροδότου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς καὶ διαβεβαιώνει τοὺς ἀναγνώστες του ὅτι παραθέτει τὰ γεγονότα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ γέννηση, τὴν ἐποχὴ καὶ τὴ ζωὴ τοῦ Ὀμήρου, φροντίζοντας νὰ ἀποτυπώσῃ τὴν ἀκριβέστερη ἐκδοχὴ τους. Στὴ συνέχεια ἐξιστορεῖ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα ποὺ συνέλεξε, συνδέοντας ἐξ ἀρχῆς τὴ γενιὰ τοῦ Ὀμήρου μὲ τὶς ἑλληνικὲς ἀποικιστικὲς μετακινήσεις στὰ ἐδάφη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί, εἰδικότερα, μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Κύμης καὶ τῆς Σμύρνης. Σύμφωνα μὲ τὴ διήγησή του, ὅταν κτιζόταν ἡ αἰολικὴ Κύμη, ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ἀποίκους ποὺ ἔφτασαν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, πῆγε καὶ ἕνας νέος ἀπὸ τὴ Μαγνησία, ὁ Μελάνωπος, ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὴν Κύμη, παντρεύτηκε στὴν πόλιν αὐτὴ καὶ ἀπέκτησε μία κόρη, τὴν Κρηθίδα. Μετὰ τὸν θάνατον τῶν γονέων της, ἡ Κρηθίς περιῆλθε στὴν κηδεμονία τοῦ Κλεάνακτα ἀπὸ τὸ Ἄργος ποὺ ἦταν φίλος τοῦ πατέρα της καὶ ἔχαιρε τῆς ἐκτίμησής της. Λίγο καιρὸ ἀργότερα, ἡ Κρηθίς ἔμεινε ἔγκυος ἀπὸ κάποιον ἄνδρα τοῦ ὁποῖου ἡ ταυτότητα παρέμεινε ἄγνωστη. Ὁ Κλεάναξ τότε φρόντισε νὰ τὴν ἐμπιστευθεῖ σὲ ἕναν στενὸ φίλον του, τὸν Ἴσμηνίαν, ἀποικοῦ ἀπὸ τὴ Βοιωτία ποὺ ἔμενε

στή νεόκτιστη Σμύρνη. Ὁ Κλεάναξ θεώρησε καλύτερο νὰ ζήσει ἢ κοπέλα ἐκεῖ γιὰ νὰ ἀποφύγει τὰ σχόλια ποὺ ἦταν πιθανὸ νὰ κυκλοφορήσουν εἰς βάρος τῆς ἂν παρέμενε στὴν Κύμη. Πράγματι, ἡ Κρηθίς ἔμεινε μὲ τὸν Ἴσμηνία γιὰ ἀρκετὸ διάστημα, ὥστε νὰ ὀλοκληρωθοῦν τουλάχιστον οἱ μῆνες τῆς ἐγκυμοσύνης τῆς. Μιὰ μέρα γιορτῆς, συνοδευόμενη ἀπὸ ἄλλες γυναῖκες, πῆγε ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη στὸ ποτάμι ποὺ ὀνομάζεται Μέλῆς καί, καθὼς οἱ μέρες τῆς εἶχαν ἔρθει, γέννησε κοντὰ στὸ ποτάμι ἓνα ἀγόρι ποὺ τὸ ὄνομασε ἀπὸ τὸν τόπο τῆς γέννησής του Μελησιγένη. Τὸ παιδὶ αὐτό, ποὺ ἀργότερα ὀνομάστηκε Ὅμηρος, δὲν ἦταν τυφλὸ ἀλλὰ ἔβλεπε κανονικά. Τὰ χρόνια περνοῦσαν. Ἡ Κρηθίς ἄφησε τὸν Ἴσμηνία καὶ ἄρχισε νὰ ζεῖ μόνη τῆς δουλεύοντας σὲ διάφορες δουλειές καὶ φροντίζοντας ὅπως μποροῦσε γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ τῆς. Κάποιος ἄνδρας ποὺ ὀνομαζόταν Φήμιος καὶ ζοῦσε στὴ Σμύρνη διδάσκοντας τὰ παιδιὰ γράμματα καὶ μουσική, τὴν προσέλαβε τότε γιὰ νὰ τοῦ κατασκευάζει ὑφάσματα καὶ ροῦχα ἀπὸ τὸ μαλλὶ τὸ ὁποῖο τοῦ ἔφερναν οἱ μαθητές του σὲ ἀντάλλαγμα γιὰ τὰ μαθήματα ποὺ τοὺς προσέφερε. Καθὼς ἡ Κρηθίς συμπεριφερόταν πάντα μὲ σύνεση καὶ σεμνότητα, ὁ Φήμιος ἐκτίμησε τὶς ἀρετές τῆς καὶ στὸ τέλος τὴν ἔπεισε νὰ ζήσει μόνιμα μαζί του ὑποσχόμενος νὰ φροντίσει καὶ γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ μικροῦ Μελησιγένη ποὺ ἔδειχνε, ἤδη ἀπὸ μικρὸς, ξεχωριστὲς πνευματικὲς ικανότητες. Οἱ ικανότητες αὐτὲς δὲν ἄργησαν νὰ χαρίσουν στὸν νέο μεγάλη φήμη. Μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ Φήμιου, ὁ Μελησιγένης ἀναδείχθηκε σύντομα σὲ δάσκαλο ἰσάξιο, ἂν ὄχι καὶ καλύτερο ἀπὸ τὸν θετὸ του πατέρα. Ἐτσι, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Φήμιου καὶ λίγο ἀργότερα καὶ τῆς Κρηθίδας, διατήρησε τὴν ἀπασχόληση αὐτὴ καὶ σιγὰ-σιγὰ ἔγινε γνωστὸς ὄχι μόνο στὴ Σμύρνη ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορά τῆς, καθὼς ἡ πόλη, ὡς ἐμπορικὸ κέντρο, δεχόταν πολλοὺς ξένους ποὺ δὲν ἔχαναν τὴν εὐκαιρία, ὅταν τελείωναν τὶς δουλειές τους, νὰ πᾶνε νὰ ἀκούσουν καὶ αὐτοὶ τὸν περίφημο πια Μελησιγένη.

Ἀνάμεσα στοὺς ξένους ποὺ ἐπισκέπτονταν τὴ Σμύρνη ἦταν καὶ κάποιος πλοιοκτήτης ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Λευκάδας ποὺ ὀνομαζόταν Μέντης καὶ ὁ ὁποῖος ἔπεισε τὸν Μελησιγένη νὰ ἀφήσει τὴ διδασκαλία καὶ νὰ ταξιδέψει μαζί του μὲ τὸ πλοῖο του γιὰ νὰ γνωρίσει τὸν κόσμο. Στὰ ταξίδια αὐτὰ ὁ Μελησιγένης ἔμαθε πολλὰ πράγματα καί, πιθανότατα, κράτησε γραπτές σημειώσεις ἀπὸ τὶς ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις του. Κάποτε ὅμως, καθὼς βρισκόταν μὲ τὸν Μέντη στὴν Ἰθάκη, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Ἐτρουρία καὶ τὴν Ἰβηρική, προσβλήθηκε ἄσχημα ἀπὸ κάποια νόσο στὰ μάτια καί, μὴν μπορώντας νὰ ἀκολουθήσει τὸν Μέντη στὴ Λευκάδα, παρέμεινε πρὸς ἀνάρρωση στὸ νησί, ὅπου δέχθηκε τὴν προστασία καὶ τὶς φροντίδες τοῦ Μέντορα, φίλου τοῦ Μέντη καὶ γνωστοῦ γιὰ τὴ φιλοξενία καὶ τὴ δικαιοσύνη του. Ἡ παραμονὴ αὐτὴ στὴν Ἰθάκη ἔδωσε στὸν Μελησιγένη τὴν εὐκαιρία νὰ ἐξοικειωθεῖ μὲ τὶς ἱστορίες τοῦ Ὀδυσσεύα ποὺ κυκλοφοροῦσαν στὸ νησί ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Ὄταν ὁ Μέντης ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴ Λευκάδα στὴν Ἰθάκη, ὁ Μελησιγένης πού, ἐν τῷ μεταξύ, εἶχε γίνε καλὰ, ἀπέπλευσε μαζί του, μόλις ὅμως ἔφτασε στὴν Κολοφῶνα ἀρρώστησε καὶ πάλι στὰ μάτια καὶ αὐτὴ τὴ φορὰ ἔχασε τὴν ὄρασή του ὀριστικά. Τυφλὸς πιά, γύρισε στὴ Σμύρνη καὶ ἐκεῖ ἄρχισε νὰ συνθέτει τὰ ποιήματά του. Δυσκολευόταν ὅμως νὰ ἀντεπεξέλθει στὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ ἔτσι ἀποφάσισε νὰ πάει στὴν Κύμη. Ἡ διαδρομὴ τὴν ὁποία ἀκολούθησε τὸν ἔφερε πρῶτα στὸ Νέον Τεῖχος, ἀποικία ποὺ ἔχτισαν οἱ Κυμαῖοι στὴν πεδιάδα τοῦ ποταμοῦ Ἐρμου ὀκτῶ χρόνια μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς δικῆς τους πόλης. Ἐκεῖ, στὸ ἐργαστήριό τοῦ βυρσοδέψη Τυχίου, ἀπήγγειλε, σύμφωνα μὲ τὴν ἐξιστόρηση τοῦ Βίου, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἐπιγράμματα ποὺ σώζονται, μὲ τὸ ὁποῖο ζητοῦσε φιλοξενία ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς πόλης. Ὁ Τυχίος καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι καλοδέχθηκαν τὸν Μελησιγένη καὶ θαύμασαν τὰ ἔπη ποὺ τοὺς ἀπήγγειλε, τὴν Ἀμφιαράου ἐξέλασιν καὶ τοὺς Ὕμνους. Γιὰ πολλὰ χρόνια ἀργότερα οἱ κάτοικοι τοῦ Νέου Τείχους ἔδειχναν στοὺς ξένους τὸ

μέρος ὅπου καθόταν καὶ παρουσίαζε τὰ ποιήματά του ὁ Μελησιγένης καθὼς καὶ τὴ λεύκα ποῦ φύτρωσε στὸ ἴδιο αὐτὸ σημεῖο ὅταν ἐκεῖνος ἔφθασε στὴν πόλη τους. Οἱ βιοτικὲς ἀνάγκες ὅμως ἔκαναν σύντομα τὸν Μελησιγένη νὰ συνεχίσει τὸ ταξίδι του πρὸς τὴν Κύμη. Λίγο πρὶν φύγει, συνέθεσε τὸ δεύτερο ἐπίγραμμα ποῦ καταγράφεται στὸν *Βίο*, ὅπου μιλάει γιὰ τὴν ἀναχώρησή του εὐχόμενος νὰ βρεῖ καλοὺς ἀνθρώπους στὸν τόπο τοῦ προορισμοῦ του. Στὸν δρόμο πρὸς τὴν Κύμη πέρασε ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Φρυγίας Μίδα, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποῖου συνέθεσε ἓνα ἐπίγραμμα (τὸ τρίτο του *Βίου*) μετὰ ἀπὸ παραγγελία τῶν συγγενῶν τοῦ νεκροῦ. Ὄταν πιά ἔφθασε στὴν Κύμη, ὁ Μελησιγένης ἄρχισε νὰ ἀπαγγέλλει τὰ ποιήματά του καὶ σύντομα κέρδισε τὸν θαυμασμὸ τῶν κατοίκων, σὲ τέτοιο σημεῖο μάλιστα ὥστε εὐκόλα τοὺς ἐνέπνευσε τὴν ἐπιθυμία νὰ τὸν κρατήσουν γιὰ πάντα ἐκεῖ μὲ δημόσια δαπάνη, πείθοντάς τους ὅτι, χάρις στὴν ποίησή του, ἡ πόλη τους θὰ δοξαστεῖ. Ὄταν ὅμως τὸ σχετικὸ αἶτημα ὑποβλήθηκε στὴ Βουλὴ τῶν ἀρχόντων, ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς ἐναντιώθηκε σθεναρὰ, παρασύροντας γρήγορα καὶ τοὺς ὑπόλοιπους, ἐπικαλούμενος τὸν κίνδυνο νὰ γεμίσει ἔτσι ἡ πόλη μὲ ἄχρηστους «ὀμήρους» (μὴ ὀρώντας), ὅπως ὀνόμαζαν οἱ Κυμαῖοι τοὺς τυφλοὺς. Ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ ἀντὶ γιὰ τὸ ὄνομα Μελησιγένης καί, σιγά-σιγά, οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦσαν τὴ λέξη Ὅμηρος ὅταν ἀναφέρονταν στὸν ποιητὴ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἄρνηση τῶν Κυμαίων νὰ κρατήσουν τὸν Ὅμηρο στὴν πόλη τους ἀνακοινώθηκε στὸν ποιητὴ, ὁ ὁποῖος, σὲ ἓνα ποίημά του (τὸ τέταρτο ἐπίγραμμα τοῦ *Βίου*), δήλωσε τὴν ἐπιθυμία νὰ φύγει γιὰ πάντα ἀπὸ τὴν Κύμη, τὴν ὁποία ἐπιπλέον καταράστηκε νὰ μὴν ἀποκτήσει ποτὲ κανέναν ποιητὴ ποῦ νὰ τῆς χαρίσει φήμη καὶ δόξα. Ἐφθασε λοιπὸν στὴ Φώκαια. Ἐκεῖ, συνέχισε νὰ ἀπαγγέλλει ποιήματά του καὶ γνώρισε τὸν Θεστορίδη, ἄνθρωπο δόλιο καὶ ὑστερόβουλο, ποῦ δίδασκε ποίηση στὰ παιδιά. Ὁ Θεστορίδης συνειδητοποίησε τὴν ἀξία τῆς ποίησης τοῦ Ὀμήρου καὶ προσφέρθηκε νὰ τὸν φροντίσει

καὶ νὰ τοῦ προσφέρει τὰ ἀπαραίτητα, ἂν ἐκεῖνος συμφωνοῦσε νὰ καταγράψει τὰ ποιήματά του καὶ νὰ δείχνει στὸν Θεστορίδη καὶ μόνο σὲ αὐτὸν κάθε καινούργιο ἔπος ποὺ συνέθετε. Προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει τὶς φροντίδες τὶς ὁποῖες εἶχε ἀνάγκη, ὁ Ὅμηρος δέχθηκε. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη λέγεται πῶς συνέθεσε τὴ Φωκαῖδα καὶ τὴ Μικρὰν Ἰλιάδα. Οἱ προθέσεις τοῦ Θεστορίδη ὅμως γρήγορα φανερώθηκαν: ἀπώτερος στόχος του ἦταν νὰ οἰκειοποιηθεῖ τὰ ποιήματα τοῦ Ὁμήρου, τὸν ὁποῖο ἄρχισε συστηματικὰ νὰ παραμελεῖ. Ἐκεῖνος, ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, κατάλαβε τί συνέβαινε καὶ συνέθεσε τὸ πέμπτο ἐπίγραμμα τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ στὸν Θεστορίδη καὶ στὴ δολιότητα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Ὁ Θεστορίδης ἔφυγε τελικὰ στὴ Χίο ὅπου ἱδρυσε σχολὴ παρουσιάζοντας ὡς δικά του τὰ ἔπη τοῦ Ὁμήρου. Ἀλλὰ τὰ νέα δὲν ἄργησαν νὰ φτάσουν καὶ στὴ Φώκαια. Κάποιοι ἔμποροι ἀπὸ τὴ Χίο ποὺ ταξίδεψαν ἐκεῖ καὶ ἄκουσαν ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ποιήματα ποὺ προηγουμένως εἶχαν ἀκούσει πολλές φορές στὴ Χίο ἀπὸ τὸν Θεστορίδη, εἶπαν στὸν Ὅμηρο πῶς κάποιος δάσκαλος τῶν γραμμάτων παρουσιάζει στὴ Χίο τὰ ἴδια αὐτὰ ποιήματα καὶ δοξάζεται ἰδιαίτερα γι' αὐτό. Ὁ Ὅμηρος κατάλαβε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Θεστορίδη καὶ ἀποφάσισε νὰ φύγει ἀμέσως γιὰ τὴ Χίο. Μὴ βρίσκοντας πλοῖο μὲ προορισμὸ τὴ Χίο, ἐπιβιβάστηκε σὲ ἓνα ποὺ πῆγαινε στὴν Ἐρυθραία καὶ συνέθεσε τότε τὸ ἕκτο σωζόμενο ἐπίγραμμα, μὲ τὸ ὁποῖο ἔθετε τὸ ταξίδι καὶ τὸ πλήρωμα ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Ποσειδώνα. Μόλις ἔφτασε στὴν Ἐρυθραία καὶ εἶδε τὸ τραχὺ καὶ ἄγονο ἔδαφός της, συνέθεσε τὸ ἑβδομο ἐπίγραμμα γιὰ τὰ δῶρα ποὺ ἄλλοτε χαρίζει καὶ ἄλλοτε στερεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἡ Γῆ. Καὶ στὴν Ἐρυθραία ὅμως τὸ πρόβλημα τῆς μετάβασης στὴ Χίο παρέμενε ἄλυτο, γιατί κανένα ἐπιβατικὸ πλοῖο δὲν εἶχε τέτοιο προορισμὸ καὶ μόνο ψαράδες ἔφευγαν γιὰ ἐκεῖ. Ὅταν ὁ Ὅμηρος, ὀδηγημένος ἀπὸ κάποιον γνωστὸ του, θέλησε νὰ ἐπιβαστεῖ σὲ ἓνα ἀλιευτικὸ ποὺ πῆγαινε στὴ Χίο, οἱ ψαράδες δὲν θέλησαν ἀρχικὰ νὰ τὸν πάρουν μαζί τους καὶ ἔφευγαν χωρὶς αὐτόν.

Ἀντιμετώπισαν ὅμως ἀντίξοες καιρικές συνθήκες, τὶς ὁποῖες περιέγραψε ὁ Ὅμηρος στὸ ὄγδοο ἐπίγραμμα ποὺ συνέθεσε, κατὰ τὸν Βίο, μὲ ἀφορμὴ αὐτὸ τὸ ταξίδι. Οἱ ἀντίξοες συνθήκες ἀνάγκασαν τοὺς ψαράδες νὰ γυρίσουν πίσω καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν τὸν ἀπόπλου μὲ καλύτερο καιρό. Αὐτὴ τὴν φορὰ δέχθηκαν νὰ ἐπιβιβάσουν στὸ πλοῖο καὶ τὸν Ὅμηρο, ὁ ὁποῖος, μὲ ἓνα ἐπίγραμμα (τὸ ἕνατο στὸν Βίο), προέβλεψε εὐνοϊκὸ ἄνεμο γιὰ τὴ δεύτερη αὐτὴ ἀναχώρηση, πράγμα ποὺ βγῆκε ἀληθινό. Ὄταν πιά ἔφτασε στὸν προορισμό του, ὁ Ὅμηρος πέρασε τὸ πρῶτο βράδυ στὴν παραλία. Τὴν ἐπόμενη μέρα προχώρησε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ καὶ διανυκτέρευσε στὴν περιοχὴ ποὺ ὀνομαζόταν Πίτυς, ὅπου ξάπλωσε νὰ κοιμηθεῖ κάτω ἀπὸ ἓνα πεῦκο. Τὴν ὥρα ποὺ ἀναπαυόταν, ἓνα κουκουναρι εἶπεσε ἐπάνω του καὶ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ συνθέσει ὁ Ὅμηρος τὸ δέκατο ἐπίγραμμα τοῦ Βίου, στὸ ὁποῖο μιλάει γιὰ τὰ πεῦκα καὶ τὸν σίδηρο τῶν Κεβρηνίων, τῆς πόλης ποὺ ἔκτιζαν τὰ χρόνια ἐκεῖνα οἱ Κυμαῖοι κοντὰ στὸ ὄρος Ἴδη ἀπὸ ὅπου ἐξαγόταν πρᾶγματι σίδηρος. Συνεχίζοντας τὸν δρόμο του τὴν ἐπόμενη μέρα, προσπάθησε νὰ προσανατολιστεῖ ἀκολουθώντας τὸ βέλασμα ποὺ ἄκουγε ἀπὸ ἓνα κοπάδι κατσίκες. Ὄταν πλησίασε πιὸ κοντά, τὰ σκυλιὰ ποὺ φρουροῦσαν τὸ κοπάδι ἄρχισαν νὰ τοῦ γαβγίζουν καὶ ὁ Ὅμηρος φώναξε δυνατὰ γιὰ νὰ τὸν ἀκούσει ὁ βοσκός. Ἐκεῖνος μάζεψε τὰ σκυλιὰ, βοήθησε τὸν Ὅμηρο καὶ τοῦ προσέφερε τὴ φιλοξενία του. Τὸ ὄνομά του ἦταν Γλαῦκος. Ὁ Ὅμηρος τοῦ διηγήθηκε τὶς περιπέτειές του καὶ, ἀκούγοντας τὰ σκυλιὰ νὰ γαβγίζουν τὴν ὥρα τοῦ δείπνου ποὺ τοῦ παρέθεσε ὁ Γλαῦκος, συνέθεσε τὸ ἐνδέκατο σωζόμενο ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὴν τροφὴ τῶν σκυλιῶν ποὺ φρουροῦν τὴν πόρτα τῆς αὐλῆς. Τὴν ἐπόμενη μέρα ὁ Γλαῦκος, γεμάτος θαυμασμὸ γιὰ τὰ ὅσα ἄκουσε ἀπὸ τὸν Ὅμηρο τὸ προηγούμενο βράδυ, κατέβηκε στὴν κοντινὴ πόλη τῆς Βολισσοῦ καὶ ἐνημέρωσε τὸν κύριό του, ποὺ διέμενε ἐκεῖ, γιὰ τὴν παρουσία τοῦ ξένου στὴ στάνη. Ἐκεῖνος, παρὰ τὶς ἀρχικὲς ἐπιφυλάξεις του, δέχθηκε νὰ συναντήσῃ τὸν ξένο καὶ ζήτησε ἀπὸ

τὸν Γλαῦκο νὰ τὸν φέρει στὸ σπίτι. Ὄταν γνώρισε τὸν Ὅμηρο, ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὶς γνώσεις καὶ τὶς ἱκανότητές του καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν του. Ὁ Ὅμηρος παρέμεινε γιὰ ἄρκετὸ διάστημα στὴ θέση τοῦ παιδαγωγοῦ ποὺ τοῦ προσέφερε ὁ Χίος καὶ μάλιστα συνέθεσε τότε κάποια ἀπὸ τὰ ποιήματά του. Στὴν περίοδο αὐτὴ ὁ συγγραφέας τοῦ *Βίου* τοποθετεῖ τὴ σύνθεση τῶν παιγνιδῶν ἐπῶν τὰ ὁποῖα ἀποδίδονταν ἀπὸ πολλὲς ἀρχαῖες πηγές στὸν Ὅμηρο (*Κέρκωπες, Βατραχομυομαχία, Ψαρομαχία, Ἑπταπακτική, Ἐπικικλίδες*). Ἡ φήμη τοῦ ποιητῆ δὲν ἄργησε καὶ πάλι νὰ διαδοθεῖ σὲ ὀλόκληρο τὸ νησί. Ὁ Θεστορίδης, μόλις πληροφορήθηκε ὅτι ὁ Ὅμηρος βρισκόταν στὴ Χίο, τὴν ἐγκατέλειψε ἐσπευσμένα μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο. Ὁ Ὅμηρος ἐγκαταστάθηκε στὴν πόλη τῆς Χίου, ἀνοίξε σχολὴ καὶ δίδασκε τὴν ποίησίν του στὰ παιδιά. Μόλις ἐξασφάλισε τὰ ἀπαραίτητα γιὰ νὰ ζεῖ, παντρεύτηκε καὶ ἀπὸ τὸν γάμο αὐτὸ ἀπέκτησε δύο κόρες. Ἀπὸ αὐτές, ἡ μία πέθανε ἀνύπαντρη καὶ ἡ ἄλλη παντρεύτηκε ἕναν ἄνδρα ἀπὸ τὴ Χίο.

Οἱ περιπέτειες ποὺ ἔζησε ὁ Ὅμηρος ἀντανακλῶνται, κατὰ τὸν *Βίο*, καὶ στὴν ποίησιν ποὺ συνέθεσε. Στὰ ἔπη του δὲν παρέλειψε νὰ ἐκφράσει τὴν εὐγνωμοσύνη του γιὰ πολλὰ πρόσωπα ποὺ τὸν στήριξαν στὴν πραγματικὴ του ζωὴ: τὸν Μέντορα (ποὺ τὸν βοήθησε στὴν Ἰθάκη) τὸν παρουσίασε ὡς πιστὸ φίλο τοῦ Ὀδυσσεά, τὸν Φήμιο (ποὺ τὸν μόρφωσε) τὸν παρουσίασε ὡς αἰοιδό, τὸν Μέντη (ποὺ τὸν πῆρε μαζί του στὸ πλοῖο) τὸν παρουσίασε ὡς βασιλιὰ τῶν Ταφίων, τὸν σκυτοτόμο Τυχίο (ποὺ τὸν ὑποδέχθηκε στὸ Νέον Τεῖχος) τὸν παρουσίασε ὡς κατασκευαστὴ τῆς ἀσπίδας τοῦ Αἴαντα στὴν *Ἰλιάδα*. Τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου διαδίδονταν τῶρα παντοῦ. Καθὼς ὁ ποιητὴς γινόταν ὄλο καὶ περισσότερο γνωστὸς καὶ ἡ φήμη του εἶχε πιά ἀπλωθεῖ σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἰωνία, πολλοὶ γνωστοὶ του τὸν συμβούλευσαν νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ὁ Ὅμηρος βρῆκε σωστὴ τὴ συμβουλὴ καὶ θέλησε νὰ τιμήσει στὴν ποίησίν του τὶς πόλεις τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλά-

δας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἄργος, ποὺ θεώρησε ὅτι εἶχε ἐπαρκῶς μνημονευθεῖ, ἔκρινε σκόπιμο νὰ ἀναφερθεῖ μὲ ἔμφαση στὴν Ἀθήνα, τὴν ὁποία μνημόνευσε σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς Ἰλιάδας (Β 547-8, 552-4, 557-8) καὶ τῆς Ὀδύσσειας (η 80-1). Παράλληλα, ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζει τὸ ταξίδι του γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐφτασε στὴ Σάμο τὴν ἐποχὴ ποὺ γιορτάζονταν τὰ Ἀπατούρια, ἡ τελετὴ τῆς ἐνσωμάτωσης τῶν νέων στὶς φρατρίες τῶν πατρικῶν γενῶν. Κάποιος ἀπὸ τοὺς Σάμιους φράτορες τὸν γνῶρισε καὶ πρότεινε στοὺς ὑπόλοιπους νὰ τὸν καλέσουν στὸν ἐορτασμό, ὅπως καὶ ἔγινε. Ὁ Σάμιος προσκάλεσε τὸν Ὅμηρο καὶ τὸν συνοδευσε στὴν πόλη. Στὸν δρόμο συναντήθηκαν μὲ κάποια γυναίκα ποὺ προσέφερε θυσία στὴν Κουροτρόφο καὶ ἡ ὁποία ἀπαίτησε μὲ ἄσχημο τρόπο ἀπὸ τὸν Ὅμηρο νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὰ ἱερά. Ἐκεῖνος ἀπάντησε μὲ τὸ σωζόμενο δωδέκατο ἐπίγραμμα ποὺ ἀπευθύνεται στὴν Κουροτρόφο καὶ ἐκφράζεται ἀπαξιωτικὰ γιὰ τὴν ἱκμάδα τῶν ὑποψήφιων ἐραστῶν τῆς ἱέρειας αὐτῆς. Ὅταν ἔφτασε στὸ σπίτι στὸ ὁποῖο εἶχε προσκληθεῖ καὶ στὸ ὁποῖο φιλοξενήθηκε, τίμησε τοὺς οἰκοδεσπότες μὲ τὸ δέκατο τρίτο σωζόμενο ἐπίγραμμα ποὺ ἀναφέρεται στὴν ὁμορφιὰ τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας. Τὴν ἐπόμενη μέρα συναντήθηκε μὲ ἀγγειοπλάστες ποὺ, ἔχοντας πληροφορηθεῖ τὴν ἰδιότητά του, τοῦ ζήτησαν νὰ τραγουδήσει γιὰ αὐτούς, ὑποσχόμενοι νὰ τὸν ἀνταμείψουν μὲ τὰ προϊόντα τῆς τέχνης τους. Ὁ Ὅμηρος τότε τραγούδησε τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἐπιγράμματα, τὸ δέκατο τέταρτο, ποὺ τιτλοφορεῖται *Κάμιμος*, μὲ τὸ ὁποῖο εὐχεται εὐημερία στὸ ἐργαστήριό, ἂν οἱ κεραμεῖς φερθοῦν σωστά, καὶ ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ, ἂν φερθοῦν μὲ ἀπρέπεια καὶ δολιότητα. Τὸν χειμῶνα ὁ Ὅμηρος τὸν πέρασε στὴ Σάμο καί, κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Βίου, συνήθιζε τοὺς μῆνες αὐτούς, μὲ τὴ νέα σελήνη, νὰ ἐπισκέπτεται εὐπόρα σπίτια συνοδευόμενος ἀπὸ παιδιὰ καὶ τραγουδώντας τὸ τραγούδι ποὺ λέγεται *Εἰρεσιώνη* καὶ ποὺ ἐμφανίζεται ὡς τὸ δέκατο πέμπτο σωζόμενο ἐπίγραμμα. Τὸ τραγούδι αὐτὸ συνέχισε ἔπειτα νὰ τραγουδιέται γιὰ πολλὰ χρόνια

ἀπὸ τὰ παιδιὰ στὴ Σάμο πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνα. Ὄταν ἦρθε ἡ ἄνοιξη, ὁ Ὅμηρος ἀπέπλευσε ἀπὸ τὴ Σάμο. Τελικὸς προορισμὸς τοῦ ἦταν ἡ Ἀθήνα, ἔφτασε ὅμως πρῶτα στὴν Ἴο καὶ ἐκεῖ ἔμεινε κάποιες μέρες στὸ λιμάνι αἰσθανόμενος ἐνοχλήσεις ἀπὸ τὴν ὑγεία του. Ἡ παραμονὴ στὴν Ἴο παρατάθηκε, ἐξ ἄλλου, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἐπικρατοῦσαν κατάλληλες καιρικὲς συνθῆκες πού θὰ ἐπέτρεπαν τὸν ἀπόπλου γιὰ τὴν Ἀθήνα καί, καθὼς ὁ χρόνος περνοῦσε, ἀρκετοὶ κάτοικοι ἀπὸ τὴν πόλη ἄρχισαν νὰ κατεβαίνουν στὸ λιμάνι γιὰ νὰ ἀκούσουν τὸν Ὅμηρο, ὁ ὁποῖος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀσθενεῖ. Μιὰ μέρα, τὴν ὥρα πού ἀρκετοὶ ναυτικοὶ καὶ κάτοικοι ἀπὸ τὴν πόλη βρῖσκονταν συγκεντρωμένοι γύρω ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, κάποιοι μικροὶ ψαράδες βγῆκαν ἀπὸ μία βάρκα καὶ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς παριστάμενους νὰ ἀκούσουν κάτι πού εἶχαν νὰ τοὺς ποῦν καὶ νὰ δοῦν ἂν μποροῦσαν νὰ τὸ καταλάβουν. Κατὰ προτροπὴ τῶν παρευρισκομένων, οἱ νεαροὶ ψαράδες διατύπωσαν τότε τὸ ἀκόλουθο αἰνίγμα: «Αὐτὰ πού πιάσαμε τὰ ἀφήσαμε καὶ αὐτὰ πού δὲν πιάσαμε τὰ φέραμε». Ὁ συγγραφέας τοῦ *Βίου* ἔχει ὑπόψη του καὶ ἔμμετρη ἐκδοχὴ τοῦ αἰνίγματος πού, προφανῶς, ἦταν διαδεδομένο καὶ ὑπὸ μορφή ποιήματος. Ἐπειδὴ κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει τὸ νόημα τῆς φράσης, οἱ νεαροὶ ψαράδες ἐξήγησαν οἱ ἴδιοι τί ἐννοοῦσαν. Εἶχαν βγεῖ γιὰ ψάρεμα, ἀλλὰ καθὼς δὲν κατάφεραν νὰ πιάσουν τίποτε, κάθησαν στὸ χῶμα καὶ προσπάθησαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς ψεῖρες πού εἶχαν ἐπάνω τους. Ὅσες ἔπιασαν τὶς πέταξαν, ὅσες δὲν ἔπιασαν τὶς κουβαλοῦσαν μαζί τους. Ὁ Ὅμηρος τότε ἀπάντησε μὲ ἓνα ἐπίγραμμα πού ἀριθμεῖται ὡς δέκατο ἕκτο καὶ συνδέει τὸ γεγονός μὲ τὴ φτωχικὴ καταγωγὴ τῶν παιδιῶν. Ἡ ἀσθένεια ὅμως, πού ταλαιπωροῦσε τὸν ποιητὴ, συνεχιζόταν. Σύντομα ἔμελλε ν' ἀποβεῖ μοιραία. Ὁ Ὅμηρος πέθανε στὴν Ἴο ἀπὸ τὴν ἀδυναμία πού τοῦ προκάλεσε ἡ νόσος καὶ ὄχι, κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ *Βίου*, ἀπὸ τὴν ἀδυναμία του νὰ λύσει τὸ αἰνίγμα πού ἔθεσαν οἱ μικροὶ ψαράδες, ὅπως πολλοὶ νομίζουν. Ἐνταφιάστηκε κοντὰ στὴ θάλασσα ἀπὸ

τοὺς παρευρισκομένους καί, ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα, οἱ κάτοικοι τῆς Ἴου φρόντισαν νὰ χαραχτεῖ στὸν τάφο του ἓνα ἐπίγραμμα:

ἐνθάδε τὴν ἱερὴν κεφαλὴν κατὰ γαῖα κάλυψεν
ἀνδρῶν ἠρώων κοσμήτορα, θεῖον Ὅμηρον.

Ὁλοκληρώνοντας τὴν ἐξιστόρησή του, ὁ συγγραφέας τοῦ *Βίου* υπογραμμίζει τὴν αἰολικὴ καταγωγὴ τοῦ Ὁμήρου καὶ προσθέτει ὅτι —κατὰ τὴν ἀντίληψή του— ἡ καταγωγὴ αὐτὴ δηλώνεται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀπὸ τὴ θυσιαστικὴ πρακτικὴ ποὺ καταγράφεται στὴν *Ἰλιάδα* (Α 459-461), ἡ ὁποία ἀπηχεῖ αἰολικὰ ἔθιμα. Ὁ *Βίος* κλείνει μὲ μία χρονολογικὴ τοποθέτηση τῶν γεγονότων ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Ὁμήρου. Οἱ πόλεις τῆς Λέσβου ἰδρύθηκαν, κατὰ τὸν συγγραφέα, ἑκατὸν τριάντα χρόνια μετὰ τὴν τρωικὴ ἐκστρατεία, ἡ Κύμη ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς Αἰολεῖς εἴκοσι χρόνια μετὰ τὸν οἰκισμὸ τῆς Λέσβου, ἡ Σμύρνη ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς Κυμαίους δεκαοκτῶ χρόνια μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Κύμης καὶ ὁ Ὅμηρος γεννήθηκε τὴν ἴδια αὐτὴ χρονιά ποὺ ἀπέχει ἑξακόσια εἴκοσι δύο χρόνια ἀπὸ τὴ ζευξὴ τοῦ Ἑλλησπόντου. Σύμφωνα μὲ τὴ χρονικὴ αὐτὴ κατάταξη, ὁ Ὅμηρος γεννήθηκε ἑξακόσια εἴκοσι δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη στὴν Ἑλλάδα. Ἄν μετρήσουμε μὲ τὸν τρόπο αὐτόν, ἀρκεῖ νὰ προσθέσουμε τὸ ἑξακόσια εἴκοσι δύο στὸ τετρακόσια ὀγδόντα γιὰ νὰ διαπιστώσουμε ὅτι ὁ συγγραφέας τοῦ *Βίου* τοποθετεῖ τὴν τρωικὴ ἐκστρατεία τὸ 1270 π.Χ. καὶ τὴ γέννηση τοῦ Ὁμήρου ἑκατὸν ἐξήντα ὀκτῶ χρόνια ἀργότερα, δηλαδὴ τὸ 1102 π.Χ.

Ὁ Ὅμηρος εἶναι ἴσως τὸ πιὸ γνωστὸ ὄνομα ποιητῆ στὴν ἱστορία τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας, ἀλλὰ καὶ τὸ πιὸ αἰνιγματικὸ ἱστορικὸ πρόσωπο στὴ μελέτη τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας. Ὅποιαδήποτε στοιχεῖα τοῦ βίου του καὶ ἂν θελήσει κανεὶς νὰ ἀνασύρει ἀπὸ τοὺς ὠκεανούς τῆς ἀνεκδοτολογίας καὶ τῆς μυθολογίας ποὺ περιβάλλουν τὸ ὄνομά του, κινδυνεύει νὰ χτίσει μιὰ

εἰκονικὴ πραγματικότητα καὶ νὰ ἐγκαταστήσει στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἑνα εἶδωλο τοῦ Ὅμηρου χωρὶς κανένα ἱστορικὸ ἀντίκρισμα. Αὐτὸ ἰσχύει, ὅπως εἶναι φανερό, καὶ γιὰ τὴν περίπτωσι τοῦ ψευδο-ἠροδότειου *Βίου*. Ἡ ὁμηρολογικὴ παράδοσι, ἀρχαία καὶ νεότερη, τείνει νὰ θεωρήσει ὡς ἀσφαλέστερες τὶς πληροφορίες ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἐκτίμησι ὅτι πρόκειται γιὰ ἕναν ποιητὴ ὁ ὁποῖος γεννήθηκε μᾶλλον στὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνα π.Χ. σὲ κάποια ἀπὸ τὶς παραθαλάσσιες ἢ νησιωτικὲς πόλεις τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, ἴσως σὲ μία ἀπὸ αὐτὲς ποὺ ἐπίμονα, σὲ πολλὰ ἀρχαῖες πηγές, τὸν διεκδικοῦσαν καὶ οἱ ὁποῖες διαδραματίζουν σημαντικὸ ρόλο καὶ στὰ γεγονότα τῆς ζωῆς του ποὺ περιγράφει ὁ ψευδο-ἠροδότειος *Βίος*, ὅπως ἡ Σμύρνη ἢ ὅπως ἡ Χίος, ὅπου οἱ «Ὀμηρίδαι», ἢ περίφημη τοπικὴ συντεχνία τῶν ραψωδῶν, ἰσχυρίζονταν ὅτι κατάγονταν ἀπὸ αὐτόν. Εἶναι ἀρκετὰ πιθανὸν ὅτι ταξίδεψε, ὅτι ἦταν χρήστης τῆς γραφῆς καὶ ὅτι εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἀξιοποιεῖ τὴν παράδοσι τοῦ προγενέστερου ἠρωικοῦ ἔπους στὶς δικές του συνθέσεις· εἶναι ἀπολύτως βέβαιον ὅτι τὰ ποιήματά του διαδόθηκαν γρήγορα καὶ ἐκτιμήθηκαν βαθιά, ἐνῶ εἶναι ἀρκετὰ ἀπίθανον νὰ ἦταν τυφλός, ὅπως συχνὰ ἀναφέρεται σὲ πολλὰ μαρτυρίες (καὶ ὄχι μόνο στὴν ψευδο-ἠροδοτεία διήγησι). Οἱ ἀρχαῖες πηγές τοῦ ἀπέδιδαν ἕνα σύνολο ἐπικῶν ἔργων, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ γίνεαι λόγος στὴ συνέχειαι, καὶ τὰ ὁποῖα, μὲ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, εἶναι ὀλοκληρωτικὰ χαμένα ἢ σώζονται πολὺ ἀποσπασματικά, καθὼς, βέβαια, τὴν *Ἰλιάδα* καὶ τὴν *Ὀδύσειαι*, τὰ δύο ἔπη τὰ ὁποῖα σώζονται ἀκέραια μέχρι σήμερα. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ *Ἰλιάδα* καὶ ἡ *Ὀδύσειαι* εἶναι μεγάλες ἔμμετρος ἀφηγήσεις (ἡ *Ἰλιάδα* ἀποτελεῖται ἀπὸ 15.693 στίχους, ἡ *Ὀδύσειαι* ἀπὸ 12.110) προορισμένες ὄχι νὰ διαβάζονται ἀλλὰ νὰ ἀπαγγέλλονται (ἀπὸ διάφορα στοιχεῖα ὑποθέτουμε ὅτι γινόταν μιὰ τραγουδιστὴ ἀπαγγελία μὲ βάση καὶ τὴν ποσοτικὴ φύσι τοῦ μέτρου) καὶ συνεπῶς νὰ μεταδίδονται προφορικὰ, χάρι στὸς ἐπαγγελματίες ἀοιδούς ποὺ συνέθεταν καὶ διέδιδαν τὰ ἔπη. Γιὰ τὴ σύνθεσι μιᾶς τέτοιας ἀφήγη-

σης, ἡ βοήθεια τῆς γραφῆς πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπὸ πιθανὴ ἕως δεδομένη, ἀφοῦ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου ἡ γραφὴ ὑπῆρχε, ἀνεξάρτητα ἂν τὸ ποσοστὸ ἐγγραμματοσύνης τῶν ἀκροατῶν ἦταν χαμηλό. Ἡ προφορικὴ διάδοσις ἀποτέλεσε, ἐπομένως, τὸ βασικὸ ὄχημα διακίνησης τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ ἡ θεωρία τῆς «προφορικότητος» ὑπῆρξε, στὴ διάρκεια τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἓνα ἀπὸ τὰ ἰσχυρὰ μεθοδολογικὰ ἐργαλεῖα γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους. Οἱ κατάλογοι, οἱ παρομοιώσεις καὶ οἱ λογότυποι ἢ φόρμουλες, σταθερὲς δηλαδὴ καὶ συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενες ἐκφράσεις, χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τοῦ ὁμηρικοῦ στίχου, μελετήθηκαν συστηματικὰ ὡς φορεῖς τῆς ποιητικῆς δράσης μὲ τὴ θεωρία τῆς προφορικότητος. Στὴ συνέχεια, ἡ ἔννοια τῆς κειμενικότητος ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν νὰ μελετηθεῖ τὸ ὁμηρικὸ ἔπος μὲ βάση τὶς διαφορὰς ἀφηγηματολογικὰς θεωρίαις, θέτοντας τὴ ροή, τὴ δομὴ καὶ τὶς ἰδιαιτερότητες τῆς ἐπικῆς ἀφήγησης στὸ μικροσκοπίο τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἡ τάση αὐτὴ τοῦ 20οῦ καὶ 21οῦ αἰῶνα νὰ ἐπιστρατεύουν κάθε φορὰ τὴν πιὸ πρόσφατη ἐπιστημονικὴ θεωρητικὴ μεθοδολογία γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ ὁμηρικὸ ἔπος ἔχει ἡλικία εἴκοσι ἐπτὰ περίπου αἰῶνων γιὰτί, ἤδη στὴν ἀρχαιότητα, σημειώθηκαν ἀρκετὲς ἀπόπειρες θεωρητικῆς, φιλοσοφικῆς, θρησκευτικῆς ἢ ἐπιστημονικῆς ἐρμηνείας τοῦ Ὀμήρου, ἀνάλογα μὲ τὴν τοποθέτησιν καὶ τὸν ἰδιαίτερο προβληματισμὸ ἐκείνων ποὺ κάθε φορὰ τὴν ἐπιχειροῦσαν. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ποὺ ἀπαγγέλλονταν δημόσια σὲ πολλὰς περιστάσεις, π.χ. στὰ Παναθήναια, καταγράφηκαν ἐπίσημα τὴν ἐποχὴν καὶ μὲ μέριμνα τοῦ Πεισιστράτου στὴν Ἀθήνα, ὥστε νὰ προστατευτοῦν ἀπὸ αὐθαίρετες ἐπεμβάσεις τῶν ραψωδῶν ποὺ τὰ ἀπήγγελλαν. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ τὸ ὁμηρικὸ ἔπος ἀπέκτησε ἐπίσημη σταθερὴ μορφή, εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ διάδοσις καὶ ἡ διδασκαλία του δὲν ὑπέφεραν πιά τόσο πολὺ ἀπὸ ἀνεξέλεγκτες ἀλλοιώσεις, ἂν καὶ ἡ παγίωσις ἐνὸς ὀριστικοῦ κειμένου ὑπῆρξε ἢ ἐπιδίωξις καὶ ἐν μέρει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀλεξανδρινῆς φιλολογίας ἀρκετοὺς αἰῶνες ἀργό-

τερα. Ἦδη ὅμως κατὰ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ, ἡ ἀνάγκη βαθύτερης κατανόησης τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ βασικὸ ἐργαλεῖο τῆς παιδείας, ἦταν ὅμως γραμμένο σὲ μιὰ γλῶσσα μὲ ἀρκετοὺς τύπους διαλεκτικῶν ἢ δυσνόητους, ὁδήγησε στὴν ἀνάγκη κάποιου ὑπομνηματισμοῦ τοῦ Ὀμήρου. Ἡ διάλεκτος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶναι κράμα ἰωνικῶν, αἰολικῶν καὶ ἀρκαδοκυπριακῶν γλωσσικῶν στοιχείων. Ἡ σύνθεσις ἐπῶν ἀνάγεται ὡς συνήθεια στὴ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ καὶ εἶναι φυσικὸ στὸ γλωσσικὸ ὑπόστρωμα αὐτῆς τῆς ποίησης νὰ διατηροῦνται τὰ αἰολικὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα τότε ἐπικρατοῦσαν στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ στὰ νησιά τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου. Ὄταν τὰ ἔπη μεταφέρονται στὸν ἰωνικὸ κόσμον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὅπου κυρίως καλλιεργοῦνται, τείνουν νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἰωνικοὶ τύποι στὴ μορφολογία καὶ στὴ γραμματικὴ, χωρὶς νὰ ἐξαλείφουν τοὺς αἰολικοὺς σχηματισμοὺς ἢ τὰ ἀρκαδοκυπριακὰ στοιχεῖα τοῦ λεξιλογίου ποὺ ὑπῆρχαν ἀπὸ τὴ μυκηναϊκὴ παράδοσις καὶ διατηρήθηκαν ὡς τὸ τέλος. Μὲ δεδομένη τὴν πολυμορφία τῆς ὁμηρικῆς διαλέκτου ποῦ, ὡς μικτὴ λογοτεχνικὴ γλῶσσα, περιεῖχε διπλοτυπίες, διττοὺς σχηματισμοὺς, ἀρχαϊκὲς λέξεις καὶ στερεότυπες ἐκφράσεις καὶ δὲν μιλήθηκε ποτὲ αὐτούσια στὴν καθημερινὴ ζωὴ, ἦταν φυσικὸ κατὰ τοὺς κλασικοὺς χρόνους πολλοὶ τύποι νὰ μὴ γίνονται κατανοητοὶ καὶ νὰ χρειάζονται ἐρμηνεῖα. Γύρω στὸ 400 π.Χ. ὁ Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος κατάρτισε μιὰ ἔκδοσις τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου συνοδεύοντάς τιν μὲ εἰσαγωγὴν καὶ γλωσσάριο. Ἐγίνε ἔτσι ὁ πρῶτος ὁμηριστὴς φιλόλογος ποὺ γνωρίζουμε στὴν ἱστορία τῆς ἀρχαιοελληνικῆς γραμματείας, ἐνῶ τόσο ὁ Ἀριστοτέλης (μὲ τὰ Ἀπορήματα ὁμηρικά) ὅσο καὶ οἱ ἄλλοι φιλόσοφοι τῆς Περιπατητικῆς σχολῆς ἀργότερα ἔγραψαν ὁμηρικὲς μελέτες. Ἀπὸ τὸν 3ο αἰῶνα π.Χ. καὶ ἔπειτα, οἱ ἀλεξανδρινοὶ φιλόλογοι ἀσχολήθηκαν συστηματικὰ μὲ τὴ μελέτη, τὴ διόρθωσις καὶ τὸν σχολιασμὸ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ἀναζητώντας πάντοτε τὴν πρωταρχικὴν, γνήσια μορφὴν του. Ὁ Ζηνόδοτος (325-260 π.Χ.), ὁ

πρῶτος διευθυντής τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξάνδρειας, μελέτησε ιδιαίτερα τὸ ὁμηρικὸ ἔπος καὶ σὲ αὐτὸν ἀποδίδεται ἡ διαίρεση τῶν ποιημάτων σὲ εἴκοσι τέσσερις ραψωδίες (ὑπενθυμίζεται ὅτι κατὰ πάγια φιλολογικὴ σύμβαση, μὲ τὰ κεφαλαῖα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου δηλώνουμε τὶς ραψωδίες τῆς Ἰλιάδας καὶ μὲ τὰ μικρὰ τῆς Ὀδύσειας). Ὁ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (237-180 π.Χ.) συνέχισε τὶς ἐργασίες τοῦ Ζηνόδοτου προσθέτοντας κριτικὰ σύμβολα στὸ ὁμηρικὸ κείμενο καὶ προτείνοντας ἀθετήσεις καὶ διορθώσεις χωρίων. Ὁ Ἀρίσταρχος ἀπὸ τῆ Σαμοθράκη (217-144 π.Χ.), ὁ κορυφαῖος ἀλεξανδρινὸς ἐκδότης τοῦ Ὀμήρου, ἀνέπτυξε ἀκόμη περισσότερο τὸ σύστημα τῶν κριτικῶν συμβόλων καὶ ἐπιχείρησε νὰ σχολιάσει τὸ κείμενο μὲ τὴν ἐσωτερικὴ κριτικὴ, δηλαδή ἐρμηνεύοντας τὸν Ὀμηρο μὲσα ἀπὸ τὸν Ὀμηρο, ἀποφεύγοντας τὶς ἀλληγορικὰς ἢ ἄλλες ἐρμηνεῖς. Ἡ μορφή τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, ὅπως τὸ ἔχουμε σήμερα, βασίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στὸ ἔργο τοῦ Ἀρίσταρχου. Ἀπὸ τοὺς ἐπόμενους ἀλεξανδρινοὺς φιλόλογους, ὁ Δίδυμος ὁ ἐπονομαζόμενος Χαλκέντερος καὶ ὁ Ἀριστόνικος ἀνήκουν στὴ σχολὴ τοῦ Ἀρίσταρχου, ἐνῶ κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ ὁ Νικάνωρ καὶ ὁ Ἡρωδιανός, γραμματικοὶ τοῦ 2ου αἰῶνα μ.Χ., ἀσχολήθηκαν ὁ πρῶτος μὲ τὴ στίξη καὶ ὁ δεῦτερος μὲ τὴν προσωδία, δηλαδή τὴν ιδιαίτερη ἐκφορὰ τῶν μακρῶν καὶ τῶν βραχειῶν συλλαβῶν, στὸ κείμενο τοῦ Ὀμήρου.

Πρὶν ἀκόμη γίνουν οἱ πρῶτες ἐκδοτικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς ἀπόπειρες τῶν ἀλεξανδρινῶν φιλόλογων, κάποιοι ἀρχαῖοι μελετητὲς ἐπιχείρησαν νὰ ἀντιμετωπίσουν κριτικὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν πατρότητα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καί, ἤδη ἀπὸ τὸν 6ο αἰῶνα π.Χ., ἐκφράστηκαν ἀντικρουόμενες καί, συχνά, ἐπικριτικὲς ἀπόψεις γιὰ τὴ φύση καὶ τὸ ἦθος τῆς ὁμηρικῆς ποίησης. Ὁ Ξενοφάνης υἱοθέτησε μιὰ ὀρθολογικὴ προσέγγιση κατηγορώντας τὸν Ὀμηρο (καὶ τὸν Ἡσίοδο) ὅτι παρουσίασαν μιὰ εἰκόνα τῶν θεῶν ἐπιβαρυμένη μὲ ὅλες τὶς ἀδυναμίες ποὺ χαρακτηρίζουν τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειτος παρουσίασε καὶ αὐτὸς μὲ τὴ σειρά

του μιὰ ἀρνητικὴ εἰκόνα γιὰ τὸν Ὅμηρο, θεωρώντας ὅτι δὲν βοήθησε τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀντιληφθοῦν βασικὲς ἀλήθειες ποὺ μόνον ὁ «λόγος» μπορεῖ νὰ ἀποκαλύψει. Ὁ Πλάτων διατύπωσε στὴν *Πολιτεία* (377d) ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς διδασκαλίας ὀρισμένων μύθων οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνονται στὸ ὁμηρικὸ κείμενο, λόγω τῆς ἀκαταλληλότητάς τους γιὰ τὴν ἠθικὴ διάπλαση τῶν νέων, ἐνῶ καὶ ὁ Δημόκριτος εἶχε γράψει γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Ὀμήρου ἰδιαίτερο ἔργο ποὺ δὲν σώθηκε, στὸ ὁποῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποτίμηση τῆς συμβολῆς τοῦ Ὀμήρου στὴν ποιητικὴ δημιουργία, περιλάμβανε καὶ ἀρνητικὲς κρίσεις. Ἡθικῆς τάξεως ἐπικρίσεις κατὰ τοῦ Ὀμήρου διατύπωσε τὸν 4ο αἰῶνα π.Χ. καὶ ὁ κυνικὸς φιλόσοφος Ζώϊλος ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, ὁ ὁποῖος λόγω τῆς σφοδρότητας τῶν ἀντιρρήσεών του πῆρε τὴν ἐπωνυμία ὁμηρομάστιξ. Ἀπὸ τὸν 3ο αἰῶνα καὶ ἔπειτα ἐμφανίστηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἠθικολογικὲς ἀμφισβητήσεις, καὶ ἀμφιβολίες γιὰ τὴ σύνθεση καὶ τὴν πατρότητα τῶν δύο ἐπῶν. Ὁ Ξένων καὶ ὁ Ἑλλάνικος, στὰ τέλη τοῦ 3ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰῶνα π.Χ., διατύπωσαν τὴν ἄποψη ὅτι ἡ *Ἰλιάδα* καὶ ἡ *Ὀδύσεια* ἦταν ἔργα διαφορετικῶν ποιητῶν, βασιζόμενοι σὲ ὀρισμένες διαφορὲς καὶ ἀντιφάσεις τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. Ἐγιναν ἔτσι, στὴ μακρὰ ἱστορία τῆς ὁμηρικῆς φιλολογίας, οἱ πρῶτοι «χωρίζοντες», τοὺς ὁποῖους ἀντέκρουσε σθεναρὰ ὁ Ἀρίσταρχος μὲ τὸ ἔργο του *Πρὸς τὸ Ξένωνος παράδοξον*. Ὁ σπόρος τῆς ἀμφισβήτησης ποὺ θὰ γεννοῦσε ἀργότερα τὸ περίφημο «ὁμηρικὸ ζήτημα» εἶχε ἤδη ριζώσει. Ἡ ἐπιστημονικὴ ὅμως ἔκφραση τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος, ποὺ ἀφορᾷ τὴν πατρότητα, τὴ σύνθεση, τὴ δομὴ καὶ τὴ χρονολόγηση τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἔγινε οὐσιαστικὰ τὸ 1795 ὅταν ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Halle, ὁ Friedrich August Wolf, στὴν ἔκδοση τῆς *Ἰλιάδας* προέταξε ἕναν πρόλογο (*Prolegomena ad Homerum*) στὸν ὁποῖο διατύπωσε ἐρωτήματα γιὰ τὸ κατὰ πόσον τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀποτελοῦσαν ἔργα ἑνὸς ἢ περισσοτέρων ποιητῶν, ἐπειδὴ ἡ μετάδοση τῶν ἐπῶν αὐτῶν γινόταν μὲ τὴν ἀπομνημόνευση, πράγμα ποὺ δὲν

θα επέτρεπε στους αοιδούς να θυμούνται τόσο μεγάλα ποιήματα, αλλά αντίθετα καθιστούσε πιθανή τή συνένωση στο σωζόμενο κείμενο τῆς Ἰλιάδας καὶ τῆς Ὀδύσειας πολλῶν μικρότερων ποιημάτων διαφόρων ποιητῶν. Τέτοιες απόψεις εἶχαν ἐκφραστεῖ καὶ προηγουμένως (π.χ. στὴ Γαλλία ἀπὸ τὸν ἀββὰ d'Aubignac τὸ 1715), ὅχι ὅμως τόσο συστηματικὰ παρουσιασμένες, καί, βέβαια, συνεχίστηκαν ἔπειτα ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς θεωρίας τοῦ Wolf. Ἔτσι γεννήθηκε ἡ «ἀναλυτικὴ» θεωρία, ποὺ προσπαθοῦσε νὰ ἀνιχνεύσει τὰ τμήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα θεωροῦσε ὅτι δημιουργήθηκαν ἢ συναρμολογήθηκαν τὰ δύο μεγάλα ἔπη, ἀκολουθώντας διάφορες εἰδικότερες διαδρομὲς ποὺ ὀδήγησαν σὲ ἐπιμέρους θεωρίες, ὅπως π.χ. στὴ θεωρία «τῶν μικρῶν ἐπῶν» ἢ τῆς «συγκόλλησης» ἢ τῆς «συμπίλησης» (μικρότερα ποιήματα συνενώθηκαν γιὰ νὰ σχηματίσουν τὸ σωζόμενο μεγάλο), τὴ θεωρία τῆς «διεύρυνσης ἐνὸς ἀρχικοῦ πυρήνα» (ἓνας πρῶτος πυρήνας ἐμπλουτίζεται μὲ τὶς ἄνιση ἀξίας προσθῆκες διαφόρων ραψωδῶν) κ.ο.κ. Ὡς ἀντίδραση στὴν ἀναλυτικὴ θεωρία ἀναπτύχθηκε ἡ «ένωτικὴ», ἡ ὁποία στηριζόταν στὴν ἀρχαία παράδοση καί, παραβλέποντας κάποιες λογικὲς ἀντιφάσεις τοῦ κειμένου ποὺ τροφοδοτοῦσαν τὰ ἐπιχειρήματα τῶν «ἀναλυτικῶν», θεωροῦσε ὅτι ὁ Ὅμηρος ἦταν ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδας καὶ τῆς Ὀδύσειας καὶ ὅτι τὰ ἔπη ἔχουν ἐνότητα ποὺ ὀφείλεται στὸ σχέδιο τοῦ ἴδιου ποιητῆ. Ἐπιχειρήματα στοὺς «ένωτικούς» ἔδωσαν οἱ ἔρευνες τοῦ M. Parry καὶ τοῦ A. Lord στὴ Γιουγκοσλαβία σχετικὰ μὲ λαϊκοὺς ραψωδοὺς στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ποὺ ἀποδεδειγμένα εἶχαν τὴν ἱκανότητα νὰ ἀπομνημονεύουν πολλὰ χιλιάδες στίχων χωρὶς τὴ βοήθεια τῆς γραφῆς. Σημαντικὰ πορίσματα ἔδωσε στὴν ὁμηρικὴ ἔρευνα μιὰ ἄλλη προσέγγιση, ἡ λεγόμενη «νεο-ἀναλυτικὴ» θεωρία, στὴ συγκρότηση τῆς ὁποίας συνέβαλαν, μεταξὺ ἄλλων, ὁ W. Kullmann καὶ ὁ I.Θ. Κακριδῆς. Ἡ θεωρία αὐτὴ δεχόταν γενικότερα τὴν ἐνότητα τῶν ἐπῶν, ἀλλὰ ἐκτιμοῦσε ὅτι, ὅπως ὅλα τὰ ἔργα τέχνης χροστοῦν κάτι στὰ προηγούμενά τους, ἔτσι καὶ στὰ ὁμηρικὰ ποιή-

ματα πρέπει να μελετηθούν οι πηγές και τα πρότυπά τους, όπως αυτά διαγράφονται μέσα στα έπη τὰ ἴδια, ἀφοῦ δὲν μποροῦν νὰ ἀναζητηθοῦν ἄλλοῦ.

Τείνουμε σήμερα νὰ πιστεύουμε ὅτι ὑπῆρξε ἓνας δημιουργὸς ποὺ χρησιμοποίησε, ἀφομοίωσε καὶ μετέτρεψε, κατὰ κανόνα μὲ μεγάλη ἐπιτυχία, προγενέστερα θέματα καὶ πρότυπα ποὺ μποροῦν καὶ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν μέσα στὰ ὁμηρικὰ ἔπη (εἶναι χαρακτηριστικό, π.χ., ὅτι ἴχνη προγενέστερων ἐπικῶν ποιημάτων ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία ἢ τὴν ἐπιστροφή καὶ τὸν θάνατο τοῦ Ἀγαμέμνονα μποροῦν νὰ ἀνιχνευθοῦν στὴν Ὀδύσσεια). Τὰ προγενέστερα αὐτὰ θέματα ὁ Ὅμηρος τὰ ἐνέταξε σὲ ἓνα μεγάλο ἐνιαῖο σχέδιο, δίνοντάς τους τὴ σφραγίδα τῆς δικῆς του πνευματικότητας. Εἶναι βέβαιο ὅτι ἀνάμεσα στὰ δύο σωζόμενα ἔπη, τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια, ὑπάρχει, ἐκτὸς ἀπὸ θεματικὴ, καὶ χρονικὴ ἀπόσταση. Ἡ ἀπόσταση αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπαραίτητα τόσο μεγάλη ὥστε νὰ δεχθοῦμε δύο διαφορετικοὺς ποιητές. Ἡ θεματικὴ διαφορὰ, ὁ χρόνος καὶ ἡ ποιητικὴ ὠρίμανση θὰ μποροῦσαν νὰ δικαιολογήσουν, ἄλλοτε ἱκανοποιητικὰ ἄλλοτε ὄχι, τὶς διαφορὲς στὸ ἔργο τοῦ ἴδιου ποιητῆ. Ἡ τάση νὰ θεωρηθεῖ τὸ ἴδιο πρόσωπο ὡς ποιητῆς καὶ τῶν δύο σωζόμενων ὁμηρικῶν ἐπῶν κερδίζει καὶ πάλι ἔδαφος σήμερα στὴν ὁμηρικὴ ἔρευνα, παρ' ὅτι πολλοὶ μελετητὲς δέχονται ἀκόμη διαφορετικοὺς ποιητὲς γιὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια.

Ἡ πορεία τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες θὰ ἦταν ἀσφαλῶς διαφορετικὴ ἂν εἶχαν διασωθεῖ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἀποδόθηκαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα στὸν Ὅμηρο ἢ ἀπὸ τὰ ἔργα ποὺ δὲν συνδέθηκαν μὲ τὸν Ὅμηρο ἀλλὰ ξέρουμε ὅτι ἀνῆκαν στὸν «ἐπικὸ κύκλο» (τὰ κύκλια ἔπη), μίᾳ σειρᾷ ἐπικῶν ποιημάτων γραμμένων σὲ δακτυλικὸ ἑξάμετρο, δηλαδὴ στὸ τυπικὸ μέτρο τοῦ ἀρχαικοῦ ἔπους, μὲ μυθικὰ θέματα ποὺ ἀντλοῦνταν ἀπὸ διάφορους μυθικοὺς κύκλους, ὄχι μόνο τὸν τρωικό. Ἀπὸ τὰ ἔργα αὐτά, ἐκεῖνα ποὺ ἀποδόθηκαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα στὸν Ὅμηρο εἶναι:

Ἡ *Θηβαΐς*, πού πραγματευόταν τὴν ἱστορία τοῦ Ἐτεοκλῆ καὶ τοῦ Πολυνείκη καὶ τῆς πολιορκίας τῶν Θηβῶν·

οἱ *Ἐπίγονοι*, ποίημα πού πραγματευόταν καὶ πάλι τὴν πολιορκία τῶν Θηβῶν ἀπὸ τοὺς γιοὺς τῶν ἑπτὰ (τὸ ἔργο ὅμως αὐτὸ ἀποδιδόταν καὶ σὲ ἄλλους, μεταγενέστερους ποιητές, ὅπως ὁ Ἀντίμαχος ὁ Κολοφώνιος)·

τὰ *Κύπρια*, πού ἐξιστοροῦσαν τὰ γεγονότα πρὶν ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα, δηλαδὴ τὴν ἀρπαγὴ τῆς Ἑλένης καὶ τὰ ἑννέα χρόνια τῆς τρωικῆς πολιορκίας, ἔργο πού, ἂν καὶ ἀποδόθηκε στὸν Ὅμηρο, εἶναι πιθανότερο νὰ ὀφείλεται στὸν Στασίνο, ἐπικὸ ποιητὴ ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα τῆς Κύπρου·

ἡ *Βατραχομουμαχία*, ἐπικὴ παρωδία πού περιγράφει τὴ μάχη βατράχων καὶ ποντικῶν καὶ σώζεται ὀλόκληρη, σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλα παιγνιώδη ἔπη (*Κέρκωπες*, *Ἐπικιχλίδες*, *Ψαρομαχία*, *Ἑπταπακτική*) πού ἐπίσης συνδέονται ἐνίοτε μὲ τὴν ὁμηρολογικὴ παράδοση·

ὁ *Μαργίτης*, ἔργο μὲ σατιρικὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποίου σώζονται ἐλάχιστα ἀποσπάσματα·

ἡ *Οἰχαλίας ἄλωσις*, ἀπὸ τὸν μῦθο τοῦ Ἡρακλῆ (ἀποδιδόταν ἐπίσης στὸν Κρεώφυλο τὸν Σάμιο)·

ἡ *Ἀμφιαράου ἐξέλασις* καὶ

ἡ *Φωκαΐς*, ἔργα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ξέρουμε σχεδὸν τίποτε καί, τέλος,

οἱ *Ὅμηρικοὶ Ὕμνοι*, δηλαδὴ τριάντα τρεῖς σωζόμενοι ὕμνοι πρὸς τιμὴν διαφόρων θεῶν, ἄνισοι μεταξὺ τους σὲ μέγεθος καὶ ἀξία, πού ὀνομάζονται καταχρηστικὰ «ὁμηρικοὶ» ἐπειδὴ, παρὰ τίς ἠθελημένες ὁμοιότητές τους μὲ τὰ γνήσια ὁμηρικὰ ἔπη, ἀνήκουν σὲ ἄλλες ἐποχές καὶ ἄλλους ποιητές.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπικά αὐτὰ ἔργα ποὺ ἀποδόθηκαν στὸν Ὅμηρο, ἄλλα ἔργα τοῦ ἐπικοῦ κύκλου ποὺ συνδέθηκαν μὲ ὀνόματα διαφορετικῶν ποιητῶν ἦταν:

Ἡ *Τιτανομαχία* (ἀποδιδόταν στὸν Ἀρκτῖνο τὸν Μιλήσιο ἢ τὸν Εὐμηλο τὸν Κορίνθιο).

ἢ *Οἰδιπόδεια* (ἀποδιδόταν στὸν Κιναίθωνα τὸν Λακεδαιμόνιο).

ἢ *Αἶθοπις* (ἀποδιδόταν στὸν Ἀρκτῖνο).

ἢ *Μικρὰ Ἰλιάς* (ἀποδιδόταν στὸν Λέσχητα τὸν Μυτιληναῖο).

ἢ *Ἰλίου πέρσις* (ἀποδιδόταν στὸν Ἀρκτῖνο).

οἱ *Νόστοι* (ἀποδιδόταν στὸν Ἀγία τὸν Τροιζήνιο) καὶ

ἢ *Τηλεγόνεια* ἢ *Τηλεγονία* (ἀποδιδόταν στὸν Εὐγάμμωνα τὸν Κυρηναῖο ἢ τὸν Κιναίθωνα).

Ἄν λοιπὸν στραφεῖ κανεὶς στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐπικοῦ κύκλου, βλέπει ὅτι ἐκεῖ τακτοποιοῦνται ἀρκετὰ συστηματικὰ καὶ χωρὶς ιδιαίτερες ἐπικαλύψεις τὰ γεγονότα ποὺ ἀφοροῦν εἰδικότερα τὰ μείζονα θέματα τοῦ τρωικοῦ πολέμου καὶ τὰ ὁποῖα περιγράφονται (μὲ τὴ σειρὰ τῶν γεγονότων καὶ ὄχι μὲ τὶς χρονολογίες τῶν ποιητῶν ποῦ, ἄλλωστε, δὲν μᾶς εἶναι γνωστὲς μὲ ἀκρίβεια) στὰ ἀκόλουθα ἐπικά ποιήματα:

Κύπρια ἔπη: προῖστορία τῆς τρωικῆς πολιορκίας μέχρι τὸ σημεῖο ὅπου ἀρχίζει ἡ *Ἰλιάδα*.

Ἰλιάς: φιλονικία Ἀγαμέμνονα-Ἀχιλλέα καὶ τὰ γεγονότα μέχρι τὸν θάνατο τοῦ Ἑκτορα.

Αἶθιοπις: τὰ γεγονότα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ἑκτορα μέχρι τὸν θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα.

Μικρὰ Ἰλιάς: διαμάχη Αἴαντα καὶ Ὀδυσσεά γιὰ τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέα, αὐτοκτονία τοῦ Αἴαντα καὶ εἴσοδος τοῦ δούρειου ἵππου στὴν Τροία.

Ίλιου πέρσις: ἄλωση τῆς Τροίας καὶ ἀναχώρηση τῶν Ἀχαιῶν
γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Νόστοι: ἐξιστόρηση τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἡρώων τῆς Τροίας
στὴν Ἑλλάδα.

Ὀδύσσεια: περιπλάνηση τοῦ Ὀδυσσεύα καὶ ἐπιστροφή του
στὴν Ἰθάκη.

Τηλεγονία: τὰ γεγονότα μετὰ τὴν Ὀδύσσεια μέχρι τὸν θά-
νατο τοῦ Ὀδυσσεύα.

Αὐτὸ εἶναι, σὲ ἄδρες γραμμές, τὸ περιεχόμενο τῶν κυκλίων ἐπῶν ποὺ πραγματεύονται. εἰδικότερα τὰ θέματα τοῦ τρωικοῦ πολέμου, ὅπως τὰ ἀνασυνθέτουμε μὲ βάση τὶς πληροφορίες τῆς ἀρχαίας παράδοσης καί, κυρίως, τὶς περιλήψεις τῶν ἐπῶν αὐτῶν στὴ *Χρηστομάθεια* τοῦ Πρόκλου, τὸν ὁποῖον οἱ περισσότεροὶ ταυτίζουν μὲ τὸν ὁμώνυμο νεοπλατωνικὸ φιλόσοφο. Ὁ θεματικὸς πλοῦτος τοῦ ἐπικοῦ κύκλου ἦταν φυσικὸ νὰ ἐπηρεάσει τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγή τῶν ἐπόμενων αἰώνων. Δὲν ἔχουμε πολλὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ τύχη τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς καὶ πρώιμους βυζαντινοὺς χρόνους οὔτε, βέβαια, γιὰ τὴν τύχη τῶν ἄλλων ποιημάτων τοῦ ἐπικοῦ κύκλου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν χειρογράφων τῆς *Ίλιάδας* καὶ τῆς *Ὀδύσσειας* (τῶν δύο ἐπῶν ποὺ κατεξοχὴν συνδέθηκαν μὲ τὴν παιδεία κατὰ τοὺς κλασικοὺς χρόνους) ὀδήγησε, στὸ τέλος τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, σὲ εὐρύτερη ἀνάγνωση τοῦ Ὀμήρου στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο καὶ κυρίως στὴ δημιουργία πολυάριθμων μυθιστορημάτων μὲ θέματα ἀντλημένα ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Τὰ μυθιστορήματα αὐτὰ ὅμως βασίζονταν πολὺ λίγο στὴν ἀνάγνωση τοῦ πρωτότυπου ὁμηρικοῦ κειμένου ἐνῶ ἦταν ἀμεσότερα ἐπηρεασμένα ἀπὸ παλαιότερα ἀφηγήματα γραμμένα ἢ μεταφρασμένα στὰ λατινικὰ καὶ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸ ὁμηρικὸ ἔπος καὶ τὸν ἐπικὸ κύκλο. Τέτοια ἦταν περίπτωση τοῦ Δίκτυ ἀπὸ τὴν Κρήτη, συγγραφέα ἑνὸς «ἡμερολογίου» (*Ἐφημερίς τοῦ Τρωικοῦ πολέμου*),

γραμμένου, υποτίθεται, σὲ φοινικικὴ γλῶσσα ἀπὸ ἓναν δῆθεν αὐτόπτη μάρτυρα, ποὺ «μεταφράστηκε» στὰ ἑλληνικὰ ἀλλὰ καὶ στὰ λατινικά (πιθανότατα κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νέρωνα), ἢ ἡ περίπτωση τοῦ Δάρη ἀπὸ τὴ Φρυγία, συγγραφέα μιᾶς ἐξιστόρησης τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἀρχικὰ στὰ ἑλληνικὰ ποὺ μεταφράστηκε στὰ λατινικά (*De excidio Trojanorum*) κατὰ τὸν 5ο ἢ 6ο αἰῶνα μ.Χ. Τέτοια παραδείγματα μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν ἀρκετὰ, τὰ δύο ὅμως ἔργα ποὺ μνημονεύτηκαν ἀναγνωρίστηκαν ὡς πηγές τοῦ «μυθιστορήματος τῆς Τροίας» (*Roman de Troie*) τοῦ Benoît de Sainte-Maure (1161), ἔργου ποὺ διαβάστηκε πολὺ στὴν Εὐρώπη καὶ βρῆκε μετὰ τὴν ἔκδοσή του πολλοὺς μιμητὲς σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες. Ἡ εὐρύτερη ἐξοικείωση μὲ τὸ πρωτότυπο ὁμηρικὸ κείμενο περιόρισε τὴ διάδοση παρόμοιων ἀναγνωσμάτων στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο πρὸς ὄφελος μᾶλλον τῆς αὐθεντικῆς ὁμηρικῆς ποίησης, ποὺ φαίνεται, κατὰ τὴν Ἀναγέννηση, νὰ ἔδρασε καταλυτικὰ ἀναβαθμίζοντας τὴν ποιότητα τοῦ λογοτεχνικοῦ χρόνου. Ἐχει λοιπὸν σημασία νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ πρώτη ἐπίσημη ἔκδοση τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου στὴν Εὐρώπη (*editio princeps*) ἔγινε τὸ 1488 στὴ Φλωρεντία ἀπὸ τὸν Δημήτριο Χαλκοκονδύλη. Ἀκολούθησε, λίγα χρόνια ἀργότερα (1504), ἡ ἔκδοση τοῦ Ἄλδου Μανούτιου στὴ Βενετία.

Στὴ διάρκεια πολλῶν αἰῶνων ἡ σκιά τοῦ Ὀμήρου πλανήθηκε, ὡς γνωστόν, πάνω ἀπὸ κάθε μορφή ποίησης στὸν ἀρχαιοελληνικὸ κόσμο καὶ ἀρκετὰ ποιητικὰ κείμενα ποὺ διεκδικοῦσαν κύρος καὶ παλαιότητα συνδέθηκαν συχνὰ καὶ σκόπιμα μὲ τὸν ποιητὴ τῆς Ἰλιάδας καὶ τῆς Ὀδύσειας, ἰδίως ἂν ἡ μορφή τῶν στίχων τους, τὸ δακτυλικὸ ἐξάμετρο, τηροῦσε τὸ συμβατικὸ πρόσχημα μιᾶς τέτοιας ἀναγωγῆς. Δὲν εἶναι ἐπομένως περιέργο ποὺ ὁ συγγραφέας τοῦ ψευδο-ἠεροδότειου *Βίου* συνθέτοντας τὴν ἐν πολλοῖς ὑποθετικὴ αὐτὴ βιογραφία τοῦ Ὀμήρου, ἴσως στὶς ἀρχές τοῦ 2ου μεταχριστιανικοῦ αἰῶνα, ἐπιχειρεῖ μὲ τὴ σειρά του νὰ συνδέσει καὶ αὐτὸς τὶς εἰκαζόμενες χρονικὲς φάσεις τῆς ζωῆς τοῦ ποιητῆ

μέ τὰ συγκεκριμένα «όμηρικά» ἐπιγράμματα, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα, πιθανότατα, εἶχαν τεχνητὰ προσγραφεῖ στὴν ὁμηρικὴ αὐθεντία ἤδη ἀπὸ προγενέστερες περιόδους. Γι' αὐτό, σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις καὶ παρὰ τὴ φιλότιμη προσπάθεια τοῦ συγγραφέα νὰ ἀποδώσει μὲ φυσικότητα τὴ σύνδεση αὐτῆ, τὸν τεχνητὸ χαρακτήρα τῆς ὁποίας ἴσως καὶ ὁ ἴδιος δὲν ἀντιλαμβανόταν σὲ βάθος, τὰ ἐπιγράμματα ποὺ κοσμοῦν τὸν ψευδο-ἠροδότειο *Βίο* μαρτυροῦν συχνὰ μὲ τὴν ἐτερότητά τους τὴν κάπως αὐθαίρετη ἐμβολή τους στὰ βιογραφικὰ συμφραζόμενα πρὸς τὰ ὁποῖα συναρτῶνται. Παραμένει ἀβέβαιο ἀκόμη καὶ σήμερα ἂν μποροῦμε νὰ φτάσουμε στὸ ὄνομα τοῦ πραγματικοῦ συγγραφέα τοῦ *Βίου*, γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ὁποίου ἔχουν πιθανολογηθεῖ ὁ Ἑρμογένης ὁ Σμυρναῖος καὶ ὁ Κεφαλίων ἀπὸ τὴν Γέργιθα. Ἐκεῖνο ποὺ παραμένει ἐνδιαφέρον καί, ἴσως, συγκινητικό, εἶναι ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μερικὰ ἐπιγράμματα μέτριας ἀξίας, μὲ περιεχόμενο ἀνεκδοτολογικὸ, παροιμιακὸ, εὐκτικὸ, προφητικὸ, ἱκετευτικὸ ἢ ἐμπαθὲς κατόρθωσαν, χάρις στὴ διπλὰ ψευδεπίγραφη σκευὴ τους, ὁμηρικὴ καὶ ἠροδότεια, νὰ διασωθοῦν καὶ νὰ κερδίσουν τὴ θέση τους στὴ φιλολογικὴ πληροφόρηση καὶ στὴν ἀρχαιογνωστικὴ ἔρευνα, θέση πού, ἴσως, μὲ κάποιον γνησιότερο ἀλλὰ λιγότερο ἠχηρὸ πατρώνυμο νὰ μὴν εἶχαν τόσο αὐτονόητα κατακτήσει.

*

Ἡ ἔλλειψη ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας κάποιων μαρτυριῶν τίς ὁποῖες σώζουν τὰ ἐπιγράμματα δὲν μειώνει, πάντως, τὸ ἱστορικὸ καὶ φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσιάζουν τὰ ἴδια τὰ ἐπιγράμματα τὰ ὁποῖα προσγράφονται, καταχρηστικὰ σχεδόν, στὴν ὁμηρικὴ αὐθεντία. Τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, θὰ ἀποτολμοῦσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι μὲ τὴν ἐπιμονή τους νὰ ὀνομαστοῦν ὁμηρικά, τὰ ἐπιγράμματα αὐτὰ θυμίζουν —ὑπὸ μεταφορικὴ ἔννοια— παιδιὰ ἀγνωστῆς πατρότητας ποὺ ζητοῦν υἰοθεσία, μόνον ποὺ ἐδῶ, σὲ ἀντάλλαγμα γιὰ τὴν ἐπωνυμία τοῦ θετοῦ τους πατέρα, τὰ ἐπιγράμματα ἀναλαμβάνουν μὲ τὴ σειρά τους νὰ ὑποκαταστήσουν τὴν ἱστορικότητα ποὺ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ὑπόσταση τοῦ θετοῦ αὐτοῦ πατέρα, ἀφοῦ οἱ ἱστορικὲς πληροφορίες μας γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ὀμήρου εἶναι ἐξαιρετικὰ πενιχρές. Ἡ ἰδιότυπη

αὐτὴ λογοτεχνικὴ συναλλαγή εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ μελέτη τῶν ἐπιγραμμάτων ἔχει, κατὰ τὴν ἀντίληψή μας, ἰδιαίτερη σημασία καὶ ἡ σχολιασμένη ἔκδοσή τους συγκεκριμένη χρησιμότητα, δεδομένου ὅτι στὸ ἐλληνόφωνο ἐκδοτικὸ στερέωμα τὰ ὁμηρικὰ ἐπιγράμματα ἐλάχιστα ἐμφανίζονται, ἐνῶ καὶ στὴ διεθνή βιβλιογραφία ἡ ἐκδοτικὴ παρουσία τοὺς εἶναι ἀρκετὰ περιορισμένη. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλω, συνεπῶς, στὸν διευθυντὴ τῆς σειρᾶς «Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Συγγραφέων» καθηγητὴ Γεώργιο Ἀ. Χριστοδούλου, γιὰ τὴ φιλόξενη ὑποδοχὴ καὶ τὶς πολυτιμὲς ὑποδείξεις του, στὸν ἐκδότη Αἰμίλιο Καλιακάτσο γιὰ τὴ στέγη ποὺ σήμερα προσφέρει καί, ἀκόμη, σὲ ὅλους τοὺς συνεργάτες τῶν ἐκδόσεων «Στιγμὴ» γιὰ τὴ συνολικὴ ὑποστήριξη τοῦ ἐκδοτικοῦ αὐτοῦ ἐγχειρήματος.